

Folia Protestantica Croatica
Svezak 2

Marina Schumann
Matija Vlačić Ilirik:
Historiograf s predumišljajem

BIBLIOTEKA

Folia Protestantica Croatica

Svezak 2

RECENZENTI

prof. dr. sc. Alojz Jembrih

izv. prof. dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus

Marina Schumann

Matija Vlačić Ilirik: Historiograf s predumišljajem

Teološki fakultet «Matija Vlačić Ilirik»

Zagreb, kolovoz 2017.

Dragom Dietrichu

Sadržaj

Zahvale	8
Popis kratica	9
Predgovor	10
I. Uvod	19
1.1. «Flacijanska» istraživanja u Hrvatskoj i svijetu	21
1.2. Šesnaesto stoljeće	26
– historiografska i svjetonazorska prekretnica	
1.3. Reforma ili reformacija?	43
II. Vlačić Istranin	49
2.1. Pitanje podrijetla i istarski kontekst	51
2.2. Školovanje u Veneciji:	53
multikulturalizam i vjerska situacija	
2.3. Talijansko kriptoluteranstvo i Baldo Lupetina	56
2.4. Humanizam i Vlačićev susret	60
s kritičkom historiografijom	
III. Magister Flacius Illyricus	67
3.1. Prve godine u Njemačkoj i potraga za identitetom	69
3.2. Razvoj historiografskog programa	72
IV. «Ilirska zmija» – godine polemike	75
4.1. Magdeburški krug i polemička produkcija	77
4.2. Spisi protiv papinstva	85
i koncept «svjedoka istine»	
4.3. Pitanje adijafora i kritika svetačkih kultova	103
4.4. «Učitelji praznovjerja» i «Sotonini apostoli»:	139
osuda prosjačkih redova	
4.5. Heretici proteklih stoljeća	166
i izučavanje husitskog/valdeškog nasljeđa	
V. Historiograf s predumišljajem	189
– <i>Katalog svjedoka istine i Magdeburške centurije</i>	
5.1. Koncept i izvedbeni plan	191
Pogovor: Sudbina Vlačićeve historiografske	219
ostavštine i njegovo intelektualno nasljeđe	
Prilog: <i>Scheda</i> (latinski tekst i hrvatski prijevod)	224
Popis literature	228
Kazalo osobnih imena i lokaliteta	244

Zahvale

Željela bih zahvaliti sljedećim ustanovama koje su me financijski i stručno podržale u radu na knjizi: Gerda-Henkel-Stiftung, Düsseldorf; Kulturstiftung Landis & Gyr, Zug; Ministarstvo kulture Republike Hrvatske; Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske; Upravni odjel za kulturu Istarske županije; Teološki fakultet «Matija Vlačić Ilirik» i studijski program Protestantska teologija Sveučilišta u Zagrebu.

Također zahvaljujem svim kolegicama i kolegama koji su mi komentarima, ispravkama, sugestijama i poticajima nesebično pomagali tijekom istraživanja i pisanja.

Naposljetku zahvaljujem suprugu Dietrichu na trajnoj potpori i nepokolebljivu optimizmu.

Popis kratica

- Allen *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, ur. P. S. Allen i H. M. Allen. Oxford: Oxford University Press, 1906.-1958.
- Bollbuck *Historische Methode und Arbeitstechnik der Magdeburger Zenturien. Edition ausgewählter Dokumente*, ur. Harald Bollbuck u suradnji s Carstenom Nahrendorfom i Ingom Hannom Ralle. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, 2012., <http://diglib.hab.de/edoc/edoooo86/start.htm> (posjećeno 1. rujna 2016.).
- CCSL *Corpus Christianorum, Series Latina*. Turnhout: Brepols, 1953.-
- CR *Corpus reformatorum. Halle (Saale), 1834.-*
- CWE *Collected Works of Erasmus*, gl. ur. James K. McConica. Toronto: Toronto University Press, 1974.-
- Gindely *Quellen zur Geschichte der böhmischen Brüder, vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend*, ur. Anton Gindely. Beč, 1859.
- Goll *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder*, ur. Jaroslav Goll, 2 sv. Prag: J. Otto, 1878.).
- MGH *Monumenta Germaniae historica*. Hanover, 1840.-
- WA *Dr. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Weimar: Hermann Böhlau, 1883.-
- Zelinka *Cesty českých bratří Matěje Červenky a Jana Blahoslava (1556.)*, ur. Timoteus Č. Zelinka. Prag: Jan Laichter, 1942.

Predgovor

Vlačićev doprinos povijesnim znanostima svrstao ga je među one ličnosti koje se laudatorno nazivaju «ocima» te je tako postao «ocem suvremene historiografije».¹ No u takvim generalizacijama često se zanemaruje činjenica da nijedan velikan svoje ideje ne bi razvio bez supstrata, često stoljetnog, na kojemu su se one mogle ukorijeniti. Humanizam je tu svakako odigrao presudnu ulogu uspostavljavajući kritički odmak između prošlih vremena i svoga vlastitog, kao i razvijajući metodu tekstualne kritike te dajući prednost izvornim povijesnim dokumentima naspram generacijama prepisanih i nadograđivanih povijesnih hagiografija, uslijed čega su se i dokumenti dotad neupitne autentičnosti počeli izučavati svježim pogledom te, uvjetno rečeno, na «objektivan» način. Tako je Lorenzo Valla (umro 1457. godine) opovrgnuo vjerodostojnost takozvane *Konstantinove darovnice* (*Donatio Constantini*), koju je papinstvo stoljećima koristilo kako bi dokazalo da je car Konstantin prenio svu vlast u Zapadnom Rimskom Carstvu na rimske pape u znak zahvale Silvestru I. nakon što ga je ovaj izliječio od kuge.² Meto-

¹ Usp. npr. Adolf von Harnack, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, sv. 1: *Die Entstehung des kirchlichen Dogmas* (Freiburg i Leipzig, 4. izd. 1894., pretisak Darmstadt: WBG, 1964.), 28, bilj. 2.

² Lorenzo Valla, *De falso credita et ementita Constantini donatione*, prir. Wolfram Setz, MGH Quellen 10 (Weimar: Herman Böhlaus Nachfolger, 1976.). Usp. Salvatore I. Camporeale, *Christianity, Latinity, and Culture: Two Studies on Lorenzo Valla*, prev. Patrick Baker, ur. Patrick Baker i Christopher S. Celenza (Leiden i Boston: Brill, 2014.) i ondje navedenu literaturu.

dom filološke analize Valla je došao do zaključka da je darovnica krivotvorina koju je kurija dala napraviti vjerojatno u 8. stoljeću kako bi potvrdila svoje ovlasti u odnosu na njemačke careve i Bizant, a svoje je zaključke objavio u jeku sličnih debata o opsegu i dometu papinske moći koje su se vodile tijekom prve polovice 15. stoljeća. No njegova je rasprava unijela još nešto novo: podijelivši je na dva dijela, retorički i filološki, u ovom potonjem Valla se koristi lingvističkim i stilističkim argumentima kako bi dokazao da Konstantin nije mogao biti njezin autor. Tekstualna kritika i filološka analiza rukopisa, koja pretpostavlja vrhunsko poznavanje klasičnih jezika i rezultira novim, kritičkim izdanjima kršćanskih tekstova, zahtijevala je od humanista odmak od autoritativnosti drevnih autora i dovela do nemilosrdnog propitivanja njihovih iskaza. Tako se u kasnom srednjem vijeku, odnosno razdoblju humanizma i renesanse, piše o raznim za Crkvu osjetljivim temama: o povijesti crkvenih raskola i kršćanskih sekti, o odnosu papinske i carske vlasti te o izvorima i razvoju crkvenih tradicija, pri čemu se s relativno neutralne pozicije sagledavaju i dokumentiraju važni događaji i procesi koji su ostavili pečat na životu Crkve, čak i ako su bili vrijedni osude ili zataškavani od strane rimske kurije.³ Na metu je dospjela i skolastička filozofija.⁴

Valja, međutim, napomenuti da povijesno istraživanje time ni pošto nije izgubilo svoj programatski karakter. U posvetnoj poslanici uz drugo, prošireno izdanje *Kataloga svjedoka istine* (1562.) Vlačić sažeto i otvoreno iskazuje krajnju svrhu koja ga je vodila u pisa-

³ Vidi npr. John F. D'Amico, *Renaissance Humanism in Papal Rome: Humanists and Churchmen on the Eve of the Reformation* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1983.); Richard Rex, «Humanism» u: *The Reformation World*, ur. Andrew Pettegree (London i New York: Routledge, 2000.), 51-70.

⁴ Usp. Lodi Nauta, *In Defense of Common Sense: Lorenzo Valla's Humanist Critique of Scholastic Philosophy* (Cambridge, MA i London: Harvard University Press, 2009.).

nju tog djela, a kasnije se nastavila i u monumentalnom projektu *Magdeburških centurija*. Trebala je to biti «točna i potpuna povijest koja će potpuno i sveobuhvatno razraditi i opisati oblik Crkve i vjere u svim vremenima od Kristova rođenja do danas, kako ne bi netko pod izlikom kako se ništa ne zna o prošlosti nametnuo novu papinsku vlast ili pak druge zablude i zloporabe.»⁵ Upravo ovdje, u toj preciznoj i oštroj rečenici, nalazimo čitavu dihotomiju, čak proturječnost svrhe koja je karakterizirala cjelokupno Vlačićevo djelo. S jedne strane bilo je to uvjerenje da se povijest može i mora pisati isključivo kao vjerodostojan prikaz događaja iz prošlosti, brižljivo rekonstruiran i verificiran pouzdanim izvornim dokumentima; s druge strane, bio je to program uspostavljanja kontinuiteta između njegove vlastite sadašnjosti i prvobitne, apostolske Crkve, s naglaskom na vremenu koje je proteklo između njih kao razdoblju zabluda i zloporaba, ili otklona od prave Kristove vjere, u kojemu se ona sačuvala zahvaljujući istinskim i nepokolebljivim vjernicima. Drugim riječima, Vlačićev je cilj pokazati kako je onih «sedam tisuća ljudi» iz vremena proroka Ilije, koji «ne saviše koljena pred Baalom», bilo prisutno čitavo to vrijeme.⁶ Takav pristup izučavanju

⁵ [...] *accurata ac plena historia, quae omnium temporum inde a Christo nato formam Ecclesiae & religionis plene perfecteque euolueret ac illustraret; ne quis nobis sub praetextu ignotae antiquitatis, uel Papatum, uel alios errores & abusus obtrudere posset.* Matija Vlačić Ilirik, *Catalogus testium ueritatis, qui ante nostram aetatem Pontifici Romano, eiusque erroribus reclamationum: iam denuo longe quam antea, & emendatior & auctior editus* (Strasbourg: [Paul Messerschmidt], 1562.), Epistola dedicatoria, a 2. U nastavku teksta: Vlačić, *Catalogus* (1562.).

⁶ 1 Kr 19:18; Rim 11:4. Usp. podnaslov *Kataloga* na naslovnici prvog izdanja: *Cum praefatio M. Fl. Ill. 3. Reg. 19. Rom. 11. Reliqua mihi ipsi feci septem milia virorum, qui non incurvarunt genu imagini Baal.* Matija Vlačić Ilirik, *Catalogus testium ueritatis, qui ante nostram aetatem reclamationum Papae* (Basel: Iohannes Oporinus, 1556.). U

srednjovjekovne Crkve nipošto nije bio samorazumljiv u luteranskim krugovima: kako ističe Ronald Ernst Diener, Vlačićevo je polazište tu u očitoj suprotnosti s Melanchthonovim predgovorom kronici svijeta Johanna Cariona (*Historia Carionis*, 1564.). Sam predgovor je iz 1560. godine i u njemu Melanchthon prikazuje srednji vijek kao razdoblje bez ikakvih pozitivnih aspekata, koje se može izučavati samo sa stajališta prvobitne, čiste Crkve.⁷

Kako današnji povjesničar gleda na takav apriorni program, gdje ondašnji tvrdi kako će poduzeti sve kako bi dokazao svoje teze i nametnuo svoja uvjerenja te će čak pape uvrstiti u *Katalog* kao svjedoke za «svoju stranu» – Gelazija I., Pelagija I., Grgura I., Leona VII., Leona IX., Kalista II. i druge – bok uz bok s nizom osoba koje je Rimokatolička crkva proglasila hereticima ili čak spalila na lomači, poput Arnolda iz Brescije, Johna Wycliffa, Jana Husa, Jeronima Praškog ili valdežana?

Često se ističe kako je povijest stvar interpretacije i kako ne postoji savršena objektivnost, budući da historiograf i nesvjesno

nastavku teksta: Vlačić, *Catalogus* (1556.); kao i posvetnu poslanicu (*Epistola nuncupatoria*) te predgovor (*Matthias Flacius Illyricus Christiano Lectori aeternam in Domino salutem*) u istom djelu, na više mjesta; Vlačićevo pismo Kasparu von Niedbrucku (10. studenoga 1552.), ÖNB Wien, Cod. Vind. 9737b, fol. 1r-2v, Bollbuck, 521110: *Video enim illos potissimum fuisse hisce 400 annis illa 7000 piorum, qui pure Christum adorantes Romanum Baal detestati sunt*; usp. također posvetnu poslanicu u spisu *Confessio Waldensium de plerisque nunc controversis dogmatibus ante 134. annos contra claudicantes Hussitas scripta, nostrisque temporibus statui, ac rebus pulchre correspondens* (Basel: Johannes Oporinus, 1568.), *Epistola dedicatoria*, A 3. U nastavku teksta: Vlačić, *Confessio Waldensium*.

⁷ Usp. Ronald Ernst Diener, «Zur Methodik der Magdeburger Centurien», u *Catalogus und Centurien*, ur. Arno Mentzel-Reuters i Martina Hartmann (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.), 132. U nastavku teksta: Diener, «Zur Methodik».

zauzima određeno stajalište i djeluje u skladu s njime – pišući u prilog nekim ličnostima, događajima ili procesima, a ocrnjujući druge. Vlačićevo mišljenje bilo je da je glavna zadaća povjesničara prikupiti čim veću količinu podobnih podataka i prikazati ih u sustavnom obliku, ponekad čak bez komentara: primjeri će snagom vlastite istinitosti uvjeriti čitatelja, kao i samom svojom egzemplarnošću, jer ako je bilo toliko svjedoka istine čije su riječi ostale zabilježene, koliko ih je tek bilo čije su se izgubile u previranjima proteklih stoljeća? Ili Vlačićevim riječima:

Nije pak teško zaključiti sljedeće: osim tih učitelja i svjedoka istine bilo je i mnogo drugih, samo što se iz straha, zbog velike opasnosti, uopće nisu usudili pisati i ostaviti spomen, ili pak, ako su nešto zapisali, to je njihovo svjedočanstvo istine nestalo, bilo uništeno vremenom, bilo uslijed spletke i tiranije njihovih protivnika; jer u mnogim sačuvanim knjigama možemo pročitati kako su ti neprijatelji gorljivo nastojali ukloniti sve što je napisano protiv njihovih zabluda, tiranije i nečistog života.⁸

To stajalište navelo je Vlačića da postane glavnim inicijatorom projekta od trinaest masivnih svezaka *Magdeburških centurija*, koje su objavljene u razdoblju između 1559. i 1574. godine, a za koje je zajedno sa suradnicima prikupio golemu količinu povijesnih dokumenata, od kojih su neki sačuvani do danas samo u tom obliku.

⁸ [...] *tamen non est difficile conijcere, praeter hosce doctores aut testes veritatis, plurimos alios quoque fuisse, qui vel metu scribere, monumentisque tradere, ob maxima pericula nihil ausi sint: vel etiam si scripserunt, id ipsum veritatis aut temporum iniuria, aut adversariorum fraude ac tyrannide perierit: sicut in multis adhuc extantibus libellis legitur, adversarios summo studio id egisse, ut omnia scripta contra suos errores, tyrannidem & impuritatem vitae conscripta, penitus abolerent.* Vlačić, *Catalogus* (1556.), Praefatio, a 4.

Ondje gdje je pak dodao vlastiti komentar, Vlačić nije štedio svoje teološke protivnike te su mu na izmaku adijaforističkog spora wittenberški studenti pridjeli pogrdni nadimak «novi papa i kralj krojača» (*der neue Bapst und Schneiderkönig*), aludirajući potonjim imenom na Jana van Leidena, vođu radikalnih krstitelja (po zanimanju krojača) koji se tijekom kratkotrajne diktature u Münsteru 1534./35. proglasio kraljem, tiranizirajući izgladnjelu zajednicu pod opsadom sve do njezina krvavog pada.⁹

Ova knjiga prati Vlačića od školovanja u Veneciji do sudjelovanja u velebnom projektu *Centurija* u ulozi zrelog historiografa pa donekle i nakon toga, kroz recepciju njegovih djela. Njezin je koncept, prema tome, formalno kronološki, no osobito u IV. dijelu taj se koncept napušta u prilog tematske strukture, budući da je Vlačić u to vrijeme istraživao za više svojih djela istovremeno, prateći nekoliko osnovnih tema koje su odgovarale njegovu ideološkom programu. Namjera mi je pritom bila osvrnuti se na neke od tema o kojima se u 16. stoljeću osobito žučljivo raspravljalo te razmotriti na koji im je način Vlačić pristupio i uklopio ih u svoj historiografski program. Na većinu uvrštenih tema osvrnula sam se u pojedinačnim radovima objavljenim u domaćim i međunarodnim časopisima i zbornicima, koje sam za potrebe ove knjige sažela i prilagodila osnovnoj temi. Vlačićevih biografija i monografija više ne nedostaje, no cilj mi je također bio približiti dosadašnje spoznaje međunarodne povijesne znanosti hrvatskom čitateljstvu i omogućiti lakše snalaženje u primarnoj građi. Navodi na izvornim jezicima uz ponešto moderniziranu ortografiju trebali bi pritom olakšati studijsko i stručno korištenje knjige: u radu sa studenti-

⁹ *Die Wittenberger Studenten, Summa und kurzer Auszug aus den Actis synodicis* (1560.), O 4v. Usp. *Der Adiaphoristische Streit (1548-1560)*, ur. Irene Dingel (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012.), 932-933; <http://www.controversia-et-confessio.de/projekt/schimpfwort-des-monats/schimpfwort-detail/schneiderkoenig.html> (posjećeno 28. studenoga 2016.).

ma paralelan rad na prijevodu i jezicima primarnih izvora nameće se kao osobito potreban i vrijedan, a činjenica da je većina suvremene sekundarne literature o Vlačiću na njemačkom jeziku stvorila je potrebu za sintentiziranjem ključnih najnovijih spoznaja u pristupačnom obliku, a opet uz potreban stručni aparat. Nadam se da će knjiga unatoč opsežnim i ponekad vrlo tehničkim bilješkama i kod šireg čitateljstva pobuditi zanimanje za velikog istarskog i njemačkog teologa i povjesničara te da će se pokoji mladi znanstvenik zahvaljujući njoj početi baviti ovim intrigantnim temama, jer o njima će se uvijek moći otkriti nove pojedinosti i istražiti novi obzori.

Posebno mi je zadovoljstvo što će nam godina u kojoj obilježavamo 500. obljetnicu reformacije ostati u sjećanju i kao godina osnivanja Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju «Matija Vlačić Ilirik» pri Sveučilištu u Zagrebu, kao nasljednika istoimenog teološkog fakulteta koji na ovim prostorima djeluje već više od četrdesetljeća.

U proljeće 2017.

I. Uvod

1.1. «Flacijanska» istraživanja u Hrvatskoj i svijetu

S obzirom na Vlačićevu ulogu u luteranskoj reformaciji 16. stoljeća i njegovu izvanrednu autorsku plodnost, količina stručne literature i izdanja njegovih djela u prijevodu na moderne jezike još uvijek se može smatrati oskudnom, iako se ta situacija naglo promijenila na bolje tijekom posljednjih nekoliko desetljeća. Do tada je, naime, postojalo svega nekoliko biografija poput Pregerove,¹⁰ Twestenove¹¹ i Mirkovićeve¹² – i još manje analitičkih prikaza pojedinih aspekata Vlačićeva djela. Možda je razlog bio taj što se tom kontroverznom liku, koji je i unutar reformacijskih krugova stekao brojne neprijatelje, dok mu se na jedinom ne-luteranskom teritoriju kamo je uopće otišao nakon odlaska u Njemačku 1539. godine, naime Veneciji, pripremalo uhićenje, teško moglo pristupiti u vrijeme kada se od povjesničara i teologa još zahtijevalo da formuliraju jedinstvene i konzistentne istine umjesto da postavljaju hipoteze bez konačnih rješenja. U tom smjeru rezonira i Thomas Kaufmann razmatrajući razloge zbog kojih se o djelatnosti polemičkog kruga

¹⁰ Wilhelm Preger, *Matthias Flacius und seine Zeit*, 2 sv. (Erlangen: Bläsing, 1859.-1861.). U nastavku teksta: Preger, *Matthias Flacius*.

¹¹ August D. Chr. Twesten, *Matthias Flacius Illyricus: eine Vorlesung* (Berlin: Bethge, 1844.).

¹² Mijo Mirković, *Matija Vlačić – Ilirik*, 2 sv. (Pula: Čakavski sabor i Istarska naklada; Rijeka: Otokar Keršovani, Liburnija i Edit, 1980.). U nastavku teksta: Mirković, *Matija Vlačić – Ilirik*.

u Magdeburgu u godinama 1550./51. (takozvana «Božja pisarnica») tek fragmentarno pisalo unatoč činjenici da je povijesna važnost tog «jedinstvenog publicističkog fenomena» poznata još od 16. stoljeća i nikada nije dovedena u pitanje: «dugi slijed teoloških okršaja i osuda unutar 'luteranstva' koje je proizašlo iz wittenberške reformacije, koji je započeo sporom oko Interima 1548. i nastavio se, *cum grano salis*, sve do *Formule sloge* – a dijelom i nakon toga – na određeni je način započeo upravo s Magdeburgom.»¹³ Razdor unutar luteranstva tako je određene osjetljive povijesne pojave ostavio po strani sve do znanstvenih istraživanja novijeg datuma i znanstvenikâ koji nisu opterećeni vlastitim vjerskim opredjeljenjem i teološkim stavovima.

Naposljetku, vremenska zahtjevnost znanstvenog rada, otežana mobilnost i nedostupnost informacija također bi se mogli navesti kao razlozi, budući da izučavanje tako golemog i raznovrsnog opusa kakav je Vlačićev zahtijeva, doduše, još uvijek priličan broj studijskih putovanja, ali je uslijed napretka komunikacijske tehnologije ipak u znatnoj mjeri olakšan – spomenimo samo dostupnost *Magdeburških centurija* i *Kataloga svjedoka istine* na internetu, kao i čitavog niza kraćih Vlačićevih spisa i pisama, te detaljne i umrežene *open-access* kataloge njemačkih knjižnica, koji omogućuju brzo lociranje rjeđih djela.

Valja napomenuti da se Vlačiću historiografu pritom posvećivalo još manje pozornosti nego Vlačiću teologu, a *Centurije* su privajale veći dio te pozornosti na račun drugih, manjih ili manje poznatih historiografskih djela. Osobito hrvatski čitatelji nakon Mirkovićevih radova sve donedavno nisu imali mnogo prilike čitati o Vlačićevu historiografskom radu, osim rijetkih članaka objavljenih u teološkim časopisima i zbornicima sa kongresa. Dok je Vlačić teolog još prije više od dvaju desetljeća dobio prvu mo-

¹³ Thomas Kaufmann, *Das Ende der Reformation: Magdeburgs «Herrgotts Kanzlei» (1548-1551/2)* (Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 2003.). U nastavku teksta: Kaufmann, *Das Ende der Reformation*.

nografiju iz pera Ivana Kordića,¹⁴ Vlačić povjesničar ostao je dugo zapostavljen.

Tijekom posljednjih dvadesetak godina ta se situacija uvelike promijenila. Doista, moglo bi se reći da su znanstvenici, barem na Zapadu, iznova otkrili Vlačića i zdušno prionuli analizi tisuća i tisuća stranica koje je taj izuzetno plodonosni autor ostavio svijetu u nasljeđe. Osim manjeg broja rjeđih spisa, njegova su djela i prije digitalizacije bila lako dostupna u zbirkama starih tiskovnica mnogih europskih knjižnica, a procvat suvremenih istraživanja vezanih uz razdoblje reformacije omogućio je komparativna i interdisciplinarna istraživanja koja su u znatnoj mjeri unaprijedila naše poznavanje 16. stoljeća i Vlačićeva okruženja. Tako su osamdesetih godina prošlog stoljeća na flacijanske studije presudno utjecali radovi Olivera K. Olsona, koji su sintezu i vrhunac dosegli u opsežnoj biografiji s mnoštvom novih podataka i svježih uvida u odnosu na Mirkovićeve, koja je prevedena i na hrvatski jezik.¹⁵ Početak novog milenija obilježen je i čitavim nizom monografija o raznim specifičnim temama vezanim uz Vlačića, historiografiju njegova vremena, projekt *Magdeburških Centurija*, polemičku aktivnost Vlačićeva kruga u Magdeburgu i drugo, zasnovanih na preciznim i metodološki inovativnim analizama povijesnih izvora: spomenimo samo one Martine Hartmann,¹⁶ Andreasa

¹⁴ Ivan Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1992.).

¹⁵ Oliver K. Olson, *Matthias Flacius and the Survival of Luther's Reform* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002.); hrv. prijevod Ljubinke Jambreč: *Matija Vlačić: Opstanak Lutherove reforme* (Zagreb: Bogoslovni institut, 2010.). U nastavku teksta: Olson, *Matthias Flacius*.

¹⁶ Martina Hartmann, *Humanismus und Kirchenkritik. Matthias Flacius Illyricus als Erforscher des Mittelalters* (Stuttgart: Jan Thorbecke Verlag, 2001.). U nastavku teksta: Hartmann, *Humanismus und Kirchenkritik*.

Waschbüscha,¹⁷ Luke Ilića,¹⁸ Thomasa Kaufmanna¹⁹ i Haralda Bollbucka,²⁰ kao i nekoliko zbornika²¹ te nedavno objavljenu ediciju dokumenata.²² Naposljetku, prije nekoliko godina objavljen je i biografski leksikon reformatora (*Reformatorenlexikon*), u kojem je svoje ravnopravno mjesto konačno našao i Vlačić, u obliku bio-bibliografskog članka autora Luke Ilića.²³

¹⁷ Andreas Waschbüsch, *Alter Melanchthon. Muster theologischer Autoritätsstiftung bei Matthias Flacius Illyricus* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.). U nastavku teksta: Waschbüsch, *Alter Melanchthon*.

¹⁸ Luka Ilić, *Theologian of Sin and Grace: The Process of Radicalization in the Theology of Matthias Flacius Illyricus* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.). U nastavku teksta: Ilić, *Theologian of Sin and Grace*.

¹⁹ Kaufmann, *Das Ende der Reformation*.

²⁰ Harald Bollbuck, *Wahrheitszeugnis, Gottes Auftrag und Zeitkritik: die Kirchengeschichte der Magdeburger Centurien und ihre Arbeitstechniken* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2014.). U nastavku teksta: Bollbuck, *Wahrheitszeugnis, Gottes Auftrag und Zeitkritik*.

²¹ *Catalogus und Centurien. Interdisziplinäre Studien zu Matthias Flacius und den Magdeburger Centurien*, ur. Arno Mentzel-Reuters i Martina Hartmann (Tübingen: Mohr Siebeck Verlag, 2008.). U nastavku teksta: *Catalogus und Centurien*. Također: *Die Magdeburger Centurien* u 2 sveska: 1. *Die Kirchengeschichtsschreibung des Flacius Illyricus*; 2. *Universalgeschichtliche Betrachtungen im Sinne einer Weltchronik*, ur. Günther Korbel i Eckhart W. Peters (Döbel: Janos Stekovics Verlag, 2007.). U nastavku teksta: *Die Magdeburger Centurien*.

²² *Historische Methode und Arbeitstechnik der Magdeburger Centurien. Edition ausgewählter Dokumente*, ur. Harald Bollbuck u suradnji s Carstenom Nahrendorfom i Ingom Hannom Ralle (Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek, 2012.).

²³ Luka Ilić, «Matthias Flacius Illyricus» u: *Reformatorenlexikon*, ur. Irene Dingel i Volker Leppin (Darmstadt: Lambert Schneider Verlag, 2014.), 116-122.

I niz monumentalnih projekta (uglavnom njemačkih) odao je u novije vrijeme počast reformatoru iz Istre pa ćemo ovdje spomenuti i neke od njih.

Godine 2005./2006. Odsjek za srednjovjekovnu povijest pri LMU München i zavodu Monumenta Germaniae Historica organizirali su izložbu i simpozij pod naslovom *Matthias Flacius Illyricus und die Magdeburger Centurien. Die Anfänge der quellenbezogenen Geschichtsforschung*, gdje je, između ostaloga, predstavljeno digitalno izdanje čitavih *Magdeburških Centurija*, koje je otada dostupno bez ograničenja na mrežnim stranicama MGH (<http://www.mgh-bibliothek.de/digilib/centuriae.htm>).²⁴ Uvod u izložbu autora Martine Hartmann i Arna Mentzel-Reutersa dostupan je na <http://www.mgh-bibliothek.de/dokumente/a/a130951.pdf>. Na mrežnoj stranici Sveučilišta u Mannheimu djeluje projekt CAMENA (Corpus Automatum Multiplex Electorum Neolatinitatis Auctorum), odsjek Historica & Politica, koji u suradnji Katedre za noviju njemačku književnost pri Odsjeku za germanistiku Sveučilišta u Heidelbergu i knjižnice Sveučilišta u Mannheimu objavljuje u digitaliziranom obliku vrijedna, ali teže dostupna djela pisana na latinskom jeziku na području novovjekovne Njemačke. Tu je svoje mjesto našlo i izdanje Vlačićeva *Kataloga svjedoka istine* iz 1556. godine. Ondaavno je u Labinu u tijeku opsežan projekt za očuvanje Vlačićeve baštine te se kvalitetan bibliografski aparat može naći i na stranici www.flacius.net. Godine 2013. svjetlo dana je ugledao i projekt digitalizacije i transkripcije rukopisne građe vezane uz pisanje i objavljivanje *Magdeburških Centurija*, koja se nalazi pohranjena u Herzog August Bibliothek u Wolfenbüttelu. Pod vodstvom Haralda Bollbucka, taj ambiciozni projekt smjestio je najvažnije historioografsko djelo 16. stoljeća u kontekst novovjekovne historioografske znanosti, teologije i hermeneutike, a digitalnim izdanjem popraćenim komentarima stavio je na raspolaganje flacijanskim istraži-

²⁴ Internetske poveznice uz koje ne stoji navod kada su posljednji put posjećene bile su valjane u trenutku objavljivanja ove knjige.

vaćima novi korpus tekstova koji su do sada bili dostupni samo u fizičkom obliku, u samoj knjižnici. Projekt *Controversia et Confessio: Quellenedition zur Bekenntnisbildung und Konfessionalisierung (1548-1580)* pod vodstvom Irene Dingel jedan je od najvažnijih dugoročnih projekata Akademije znanosti i književnosti u Mainzu, a traje od 2007. godine. Institucije na projektu su Leibniz-Institut für Europäische Geschichte, Johannes Gutenberg-Universität Mainz i Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, a krajnji cilj je «edicija od devet svezaka koja dokumentira teološke sporove koji su se rasplamsali nakon Augsburškog interima 1548. i kao alternative nacrtu zakona s Leipziškog pokrajinskog sabora ('Leipziškog interima').»²⁵ Od osobite važnosti za izučavanje Vlačića tu je digitalizacija njegovih djela i niza pisama koja su do sada bila dostupna samo u rukopisu, kao i usustavljenje internetskih poveznica važnih ponajprije uz izvorne spise.²⁶

1.2. Šesnaesto stoljeće – historiografska i svjetonazorska prekretnica

Činjenica da povijest nije puko pripovijedanje proteklih događaja, nego njihovo opisutnjenje i osobito interpretacija u svrhu moralnog ili ideološkog djelovanja na čitateljstvo bila je jednako dobro poznata historiografima srednjovjekovlja kao i današnjice, ali to njezino svojstvo nije izazivalo skepsu ili kritičnost kakva se danas zahtijeva već od srednjoškolskih učenika. Za njezine autore svrha

²⁵ Opis projekta dostupan je na mrežnoj stranici <http://www.controversia-et-confessio.de/projekt/projektbeschreibung.html> (posjećeno 9. kolovoza 2016.).

²⁶ Vidi: <http://www.controversia-et-confessio.de/cc-digital/personen/register/eintraege/f/flacius-matthias.html> (posjećeno 9. kolovoza 2016.).